

Bacheloroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Emil Talsnes Øien

Bevaring av verneverdige bygninger

Hvordan kan bevaringen av verneverdige bygninger bidra til bærekraft i klimaproblematikken og som historisk kilde til samfunnet?

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Caroline Fredriksen

Mai 2023

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Emil Talsnes Øien

Bevaring av verneverdige bygninger

Hvordan kan bevaringen av verneverdige bygninger bidra til bærekraft i klimaproblematikken og som historisk kilde til samfunnet?

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Caroline Fredriksen
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Etter 3 år som student innenfor kulturminneforvaltning er det endelig tid for å skrive bacheloroppgave. Denne oppgaven skal dra nytte av alt man har lært og finne seg et tema som interesserer mest. Mitt utgangspunkt for å studere kulturminneforvaltning var interessen for den historiske betydningen kulturminner har for samfunnet. I selve Bachelorgraden har man blant annet emner som historie, kulturvern, kulturminnerett og bygningsvern som er med på å danne et bilde av kulturminneforvaltningen. Betydningen av en god forvaltning av kulturminnene er viktig for å bevare de i sin helhet. Arbeidet med bacheloroppgaven har vært en givende jobb samtidig som det har krevd mye arbeid. Oppgaven ga meg mye innsikt og kunnskap som jeg vil ta med inn i videre studieliv og arbeid når den tid kommer.

Jeg vil gjerne benytte anledningen til å takke min veileder Caroline Fredriksen for god og jevnlig dialog gjennom min skriving av bacheloroppgaven. Hun har vært til god hjelp som samtalepartner i de månedene som jeg har jobbet med prosjektet. Jeg vil også takke Trøndelag fylkeskommune for hospiteringsperioden hos de. Der fikk jeg faglig innsikt fra praksisfeltet og god hjelpelighet med å bli forklart arbeidet de jobbet med.

Innholdsfortegnelse

FORORD.....	1
1.0 PROBLEMSTILLING	4
1.1 METODE.....	4
1.2 STRUKTUR.....	5
1.3 HOSPITERINGSPERIODEN	5
2.0 STORTINGSMELDINGEN.....	7
2.1 BÆREKRAFT.....	9
2.2 HISTORISK VERDI.....	10
3.0 JUGENDDRONNINGA I ELGSETERGATE 30B.....	10
3.1 ØKONOMISKE VILKÅR.....	15
3.2 BRITANNIA HOTEL.....	17
3.3 FORVALTNINGSORGAN.....	19
4.0 KONKLUSJON.....	21
LITTERATURLISTE	22

1.0 Problemstilling

Denne oppgaven skal se nærmere på hvordan bevaringen av verneverdige bygninger kan bidra til bærekraft i klimaproblematikken og som historisk kilde til samfunnet. Bakgrunnen for valg av denne problemstillingen er å undersøke hvilken rolle kulturminneforvaltningen kan ha i dagens samfunn sett opp imot klimautfordringene i verden. Samtidig skal oppgaven undersøke betydningen bevaring kan bidra med sett i lys av sin historiske verdi.

1.1 Metode

For å kunne svare på problemstillingen, har jeg valgt å bruke kvalitativ metode. Selve intervjuet ble utført som et formelt intervju og strukturert med bestemte spørsmål i en fast rekkefølge. Bakgrunnen for dette valget var at jeg ville ha en rød tråd i de spørsmålene som ble stilt med tanke på gitte tema, slik at det ble lettere å strukturere intervjuet, og for at intervjuobjektene kunne se sammenhengen i de ulike spørsmålene.¹ Ved å strukturere det på denne måten så vil det kunne skape en større dybde i svarene. Hadde spørsmålene vært åpne uten en fast rekkefølge så ville intervjuet hatt mulighet for å bli uformelt og ustrukturert. Dette kunne ha medført at konkrete svar rundt ulike spørsmål ikke hadde blitt besvart på ønskelig måte.² Metoden kan sees på som en analyse som vil få svar på det empiriske materialet. Dermed er faglig kompetente intervjudeltakere viktig for å få besvart spørsmålene best mulig.³

Intervjuobjektene i dette forskningsintervjuet er to personer som representerer Trøndelag fylkeskommune. Bakgrunnen for intervju av Trøndelag fylkeskommune er deres innsikt og faglig kunnskap i de sakene jeg skal ha med i oppgaven, hvor Fylkeskommunen har jobbet med prosjekter i forhold til bevaring av verneverdige bygg. Dialogen med fylkeskommunen har vært god både under hospiteringsperioden og i forkant av intervjuet. Intervjuet ble gjennomført ved fylkeskommunens lokaler i Trondheim sentrum den 10. Mars 2023.⁴

¹ Utdanningsdirektoratet u.å., Intervjuteknikk: 5

² Utdanningsdirektoratet u.å., Intervjuteknikk: 5

³ Stuvøy 2022, en smak av forskning, S. 249

⁴ Utdanningsdirektoratet u.å., Intervjuteknikk: 5

1.2 Struktur

Oppgaven i sin helhet vil ta for seg fire kapitler, med en hoveddel som er delt inn i kapittel 2 og 3. Kapittel 4 inneholder oppgavens konklusjon. Selve innledningen av oppgaven inngår i kapittel 1. Dette kapittelet blir avsluttet med en oppsummering av min hospiteringsperiode. Under beskrivelsen av hospiteringsperioden blir inspirasjonen for valget av problemstillingen lagt fram. Kapittel 2 vil først ta for seg betydningen av tre ulike stortingsmeldinger for å se på hvordan kulturminneforvaltningen har blitt forvaltet sett opp imot nasjonale prioriteringer. Deretter skal begrepene bærekraft og historisk verdi bli redegjort for, slik at man kan forstå hva de betyr i sin helhet. Videre i kapittel 3 blir Jugenddronninga i Elgsetergate 30B et tema med bakgrunn i dagsaktuelle konflikter rundt bygården, i tillegg til bærekraftige og historiske muligheter knyttet til bevaring. Deretter er økonomiske vilkår et tema i det å ivareta verneverdige bygg.

I lys av de økonomiske vilkårene vil renoveringen av Britannia Hotel bli diskutert. Dette angår elementer som økonomiske muligheter, bærekraft og den historiske verdien bevaringen av Britannia Hotel kan bidra til. Etter det blir forvaltningen av verneverdige bygg drøftet og hvordan fordelingen i forvaltningsorganet er. Under kapittel 3 vil jeg ta for meg Trøndelag fylkeskommune sitt syn på bygningene som en offentlig og faglig kompetent kilde. Selve intervjuet blir brukt til ytterligere drøfting av Jugenddronninga og Britannia hotel. I oppgaven vil også andre aktørers perspektiv på bevaring av verneverdige bygg bli belyst. I tillegg er artikler fra FN, SINTEF og Riksantikvaren benyttet i spørsmål om bærekraft i verneverdige bygg. Teksten vil drøfte disse aktørene opp imot hverandre sett i lys av problemstillingen. Til slutt vil kapittel 4 i oppgaven komme fram til en konklusjon.

1.3 Hospiteringsperioden

I sammenheng med denne bacheloroppgaven har jeg hospitert i fire uker hos Trøndelag Fylkeskommune, som ga et interessant møte med praksisfeltet. De jobber med saker som er aktuelle for å bevare kulturminner over hele Trøndelag. Fokuset rundt detaljer i de sakene som ble jobbet med var noe som overasket meg positivt, samtidig som de ulike aspektene som man måtte forholde seg til var mange. Ved restaurering av et verneverdig bygg var aspekter som kommuneplans arealdel, Regional plan for kulturminner og universell utforming punkter som ble nøye diskutert. De ansatte hadde med jevne mellomrom møter for å diskutere og

sammen komme fram til en tilnærmet konklusjon. Disse diskusjonene gjorde at jeg kunne observere og sette meg inn i hvilke avgjørelser jeg personlig ville ha tatt. Å delta i møtevirksomheten rundt ulike tema gjorde at man fikk et praksisorientert perspektiv på det man har studert. Det var ikke bare ensidige saker som ble jobbet med, men derimot et bredt spekter av saker som viser til hele forvaltningen av kulturminnene.

Første møtedeltagelsen under hospiteringen omhandlet plansaker i Orkland. I forbindelse med den saken ble det drøftet hvor ny idrettshall skulle ligge, med tanke på at den nye hallen kunne være en trussel for et verneverdig forsamlingshus som lå like ved. Trøndelag fylkeskommune har på mange måter et ansvar der de må sørge for at kulturminnene blir ivaretatt i oppblomstring av nye bygg. Men det er ikke alltid like enkelt når presset om utbygging og renovering av ulike slag er ønskelig fra forskjellige aktører. Dermed er det ekstra viktig at fylkeskommunen har ansatte som kan forvalte saken på en god måte.

Befaringer er et viktig for å se nærmere på saker som det skal bli tatt et standpunkt til. Jeg var med på befarings til Røros 1. Februar 2023 hvor et av formålene med turen vår å se nærmere på datering av en låve og inspisere et forsamlingshus med navn Sangerhuset. Det ble sett på muligheter for å få tilført flere varmpumper i et allerede kaldt hus som Sangerhuset er på vinteren. Varmepumpene måtte derimot ikke ødelegge fasaden på innsiden og utsiden, noe som er viktig for å ikke sjenere byggets utseende. Sangerhuset er en bygning i sveitserstil og er fredet, noe som gjør arbeidet med å tilføre nye element på veggene mer komplekst. Selv om Trøndelag fylkeskommune har kontor i Trondheim, så er deres ansvarsområde i Trøndelag stort, noe som gjør at saker angående Røros også skal behandles.

Som et grunnlag for min problemstilling var det mange elementer som fanget min interesse. Etter noen dager i hospiteringsperioden fikk jeg innblikk i vern av verneverdige bygninger, samtidig som mye av møtevirksomheten jeg observerte besto av et omfattende arbeid opp imot private aktører. Dette ga meg tanker om at samfunnet er i utvikling der det blir brukt enorme ressurser til å rive gamle bygg, men også ved å bygge nye. Det at moderne bygg vokser fram gjør at bymiljøet forandrer seg, samtidig virker det som at rivning er mere ønskelig enn bevaring på det generelle plan i byutviklingen. Dette skapte en ide om å undersøke bærekraft i sammenheng med å bevare verneverdige bygninger for en miljøvennlig gevinst, i tillegg til den historiske verdien et verneverdig bygg kan ha for samfunnet på flere områder. Det å undersøke ulike verneverdige bygninger og å se på hvordan bevaring kunne

bidra til en positiv utvikling for samfunnet var interessant. Bakgrunnen for dette var at klimautfordringene og klimaavtrykket i dag er stort og mulighetene for å redusere utslipp er mange.

2.0 Stortingsmeldingen

Selv om man har viktige forvaltningsorganer etablert, som Riksantikvaren og Fylkeskommunen, så er stortingsmeldingen en veiledning for hva som må bli fokusert rundt, slik at man forbedrer og ivaretar kulturminnepolitikken. Ved å ta utgangspunkt i tre forskjellige stortingsmeldinger fra 1986 til 2020 vil man kunne se hvordan fokusområdene har endret seg innenfor kulturminneforvaltningen. Utviklingen som har skjedd over de siste 30 årene har på mange måter lagt grunnlaget for dagens kulturminneforvaltning. Tilknytningen mellom politiske instanser og kulturminneforvaltningen er viktig for å drive fram prioriteringer på området. Samtidig legger stortingsmeldingen fra regjeringen sin side premisser og aktualiserer hva som er fokusområdet. Ser man nærmere på stortingsmelding 39 fra 1986-1987 så legger den vekt på det å sikre den historiske arven man finner i bygninger og kulturlandskap. Regjeringen belyser viktigheten av at forvaltningen måtte bli lagt under forskjellige samfunnssektorer. I tillegg skulle det bli et tydelig ansvarsområde på alle nivåer innenfor de politiske myndighetene. Skulle disse kriteriene oppfylles ble det lagt til grunn for at lokal tilhørighet med nærmiljøets deltagelse skulle bidra til å ivareta kulturminnene, samtidig som det regionale ansvaret ble forbeholdt Fylkeskommunen. Hovedutfordringen som regjeringen skildrer i stortingsmelding 39 er at vernearbeidet må komme i forkant og fungere som en premissgiver for samfunnsutviklingen. Viktige punkter som ble beskrevet for å ivareta dette var å sikre lokalbefolkningen innflytelse og utvikle viktige metoder for vern av kulturminnene i sin helhet.⁵

Går man over til stortingsmelding nr. 16 fra 2004-2005 så legger regjeringen fram en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020. Stortingsmeldingen legger vekt på det å leve med kulturminner og de verdiene som skal bli ivaretatt. Handlingsplanen var en langsiktig plan for hvilken retning kulturminneforvaltningen skulle ta i de årene som kom. Dette kunne bidra til forutsigbarhet og en tydelighet, men som forutsetter at handlingsplanen blir fulgt. Tiltakene i handlingsplanen som blir lagt fram er å stoppe forfallet og tapet av

⁵ Miljøverndepartementet St. Meld. Nr. 39 . S. 5

verdifulle kulturminner. Beskrivelsene som regjeringen tydeliggjør i stortingsmeldingen er at kulturminnene skal bli tatt vare på som verdifulle ressurser samtidig som de skal ha en verdiskapende verdi i lokalsamfunnet.⁶ Men det er også tydelige svakheter i denne stortingsmeldingen. Bakgrunnen for dette er at det ikke er tydelige mål som er konkretisert, noe som gjør det vanskelig å følge opp arbeidet i tidsperioden som blir beskrevet.

Stortingsmelding nr. 16 fra 2019-2020 beveger seg i en annen retning enn stortingsmeldingene fra forholdsvis 1986/87 og 2004/05. Fokuset har dermed blitt flyttet over til å prioritere kulturmiljø i større grad. Sett opp imot Klima- og Miljøforvaltningen, så er det prioritert nødvendighet at kulturmiljø er med i den sammenheng. Bakgrunnen for det er at kulturmiljøet påvirkes av klimaendringene som er en del av de store problemene i dagens samfunn. Prioriteringen av å verne om kulturmiljø kan bidra til at klimagassutslipp blir redusert slik det blir beskrevet i stortingsmeldingen.⁷

Stortingsmeldingene fra 1987, 2005 og 2020 representerer i sin helhet en prioritering rundt kulturminneforvaltningen. Endringen rundt hva prioriteringene angår har forandret seg i tråd med utviklingen av forvaltningsorganer og samfunnet rundt. Stortingsmeldingen fra 1987 legger vekt på det å sikre den historiske arven man finner i bygninger og kulturlandskap samtidig som etableringen av ansvarsområdet til politiske myndigheter og samfunnssektorer blir vektlagt.⁸ Dette viser til at kulturminneforvaltningen er i en etableringsfase hvorpå strukturen i fordelingen av ansvar blir lagt fram. Stortingsmelding nr. 16 fra 2004-2005 viser en kontinuitet i form av handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020 som prioriterer å stoppe og forhindre forfallet og tapet av verdifulle kulturminner.⁹ Men ved stortingsmeldingen fra 2020 så legger den vekt på samfunnet i endring hvorpå klima blir debattert i større grad enn hva det ble i 1987. Prioriteringen av engasjement, bærekraft og mangfold blir vektlagt i stortingsmeldingen fra 2020. Videre beskrivelse av dette målet er mangfold av kulturmiljø, ved at de blir ivaretatt som grunnlag for opplevelse, kunnskap og bruk. Dette mangfoldet ble ikke bare beskrevet som kulturmiljø men også med kulturminner og landskap.¹⁰

⁶ Regjeringen. St.meld. nr. 16 (2004/2005)

⁷ Regjeringen. St.meld. nr. 16 (2019/2020)

⁸ Miljøverndepartementet St. Meld. Nr. 39 . S. 5

⁹ Regjeringen. St.meld. nr. 16 (2004/2005)

¹⁰ Regjeringen. St.meld. nr. 16 (2019/2020)

Fra stortingsmeldingen i 1987 til 2020 har det gått 33 år. Dette er en lang tidsperiode som er preget av endringer innenfor kulturminneforvaltningen. Forvaltningen av kulturmiljø og kulturminner er en sammenkoblet del av den øvrige klima-og miljøforvaltningen jamfør med stortingsmelding nr. 16 fra 2019-2020. Denne endringen er på mange måter nødvendig med tanke på klimautfordringen som er i verden. Men samtidig kan bevaringen av kulturhistoriske bygninger og kulturmiljø være en faktor som kan føre med seg reduksjon av klimagassutslipp. Det å ivareta bygninger istedenfor å bruke mye ressurser på bygging av nye leiligheter og næringsbygg kan gi en bærekraftig klima-og miljøforvaltning.¹¹ Evnen til å se historisk betydning av kulturminner og kulturmiljø i seg selv er muligens vanskelig for et samfunn i utvikling. Etterspørselen og økonomien i byutviklingen vil sette kulturminneforvaltningen under press. Dog kan stortingsmeldingene legge premissene for en nytenkende løsning rundt bevaring, samtidig som offentlige forvaltningsorgan som riksantikvaren og fylkeskommunen er med på å følge opp at disse målene blir overholdt.

2.1 Bærekraft

Det er mange ulike kategorier som begrepet bærekraft kan gå under. Bærekraft er et begrep som blir mye omdiskutert i samfunnet både innenfor media men også blant politikere. Bærekraft er det som angår problematikk med tanke på miljøet men også fattigdom og økonomi. Ordet bærekraft kan gå under bærekraftig utvikling som tilsier at man gjenbraker ressurser som allerede finnes istedenfor å gjenvinne nye. Ser man på bærekraft knyttet til reduksjon av klimagassutslipp så er oppgradering av eksisterende bygninger foretrukket foran å rive for så bygge noe nytt. Denne prioriteringen spiller en viktig rolle sett opp imot effektiv utnyttelse av ressurser som allerede finnes. Dette er med på å redusere klimagassutslippene som kommer fra produksjonen av de materialene som brukes ved oppføringen av nye bygg. Ifølge FN så er klimakrisen skapt av menneskeskapte klimagassutslipp. Bruken av ikke fornybare energikilder som kull, olje og gass er knyttet opp til den største problematikken i miljøkrisen.¹²

Hvordan man vil ha det i framtiden og hvordan mennesker kan skape det samfunnet som man ønsker seg er dagsaktuelle spørsmål for en bærekraftig utvikling. FN har laget 17 mål som tar for seg alt som er bærekraftig både for jordkloden men også mennesker som lever på den. Et av de målene er punkt nummer 9 som angår industri, innovasjon og infrastruktur. Under dette

¹¹ Regjeringen. St.meld. nr. 16 (2019/2020)

¹² FN-Sambandet, 2021

punktet kommer FN med sin belysning av at Norge har utfordringer knyttet til å gjøre industrien mer klimavennlig og bærekraftig. FN beskriver videre at Norge må prioritere tilstrekkelig med midler innenfor forskning og teknologi slik at utviklingen av det grønne skiftet kan forekomme. Det grønne skiftet er en endring som skal ivareta jordkloden i større grad enn hva som foregår i dag. Det vil si at framtidens produkter og tjenester skal bidra til mindre konsekvenser for klima med tanke på utslipp av klimagasser og andre ressurser.¹³

2.2 Historisk verdi

Historisk verdi kan knytte seg rundt en gjenstand, hus eller andre objekter. Et bygg kan bringe med seg historisk verdi i form av sin stilart, bygningshistorie, arkitektur, personalhistorie og samfunnshistorie. Utover dette kan en bygning med historisk verdi være en viktig kilde som bringer med seg historisk kunnskap om en tid som har vært. Kulturhistoriske bygninger er en viktig kilde som representerer en ekstra dimensjon satt sammen med muntlige og skriftlige kilder. Skulle man ende opp med å rive et slikt bygg er det enormt mye historisk kildemateriale som går tapt og om man mister det får man det ikke tilbake. Autentisitet og bra stand på bygningen er viktig slik at man kan ivareta kilden slik som den har vært. Dette vil igjen bidra til å skape historisk identitet i lokalbefolkningen.¹⁴

3.0 Jugendronninga i Elgsetergate 30B

Trøndelag Fylkeskommunen beskriver Jugendronninga i Elgsetergate 30B som et bygg i jugend arkitektur, og dette er grunnen til at bygget er et prioritert tema i regional plan. Ved at andre byer i landet hadde nedgangstider ved denne aktuelle stilen, så hadde Trondheim en oppsving med slike jugendbygg. Dermed innehar Trondheim også den dag i dag mange jugendbygg og er en stor representant for denne stilen. Selve jugendronninga blir beskrevet av fylkeskommunen som et signalbygg med sin plassering ved innkjørselen til Trondheim by fra sør. Bygget har vært rivningstruet siden 1960-tallet uten at det har blitt istandsatt, noe som tilsier at bygget har mye autentisk materiale den dag i dag.¹⁵

¹³ FN-Sambandet, 2023

¹⁴ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

¹⁵ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

Fylkeskommunen legger fram at bygget er en kilde til samfunnet innenfor sin stilart og historikken knyttet til plassering i Trondheim, og som fra tidligere av var en studentbolig. Bakgrunnen for at Elgsetergate 30B har fått tilnavnet ”Jugenddronninga” er ifølge fylkeskommunen at bygningen har en god og typisk detaljering innenfor jugendstilen. Med eksempelvis smijernsbalkonger, klokketårn med buede hjørner og dekorative element som setter premissene for byggets fasade. Fasadeuttrykk og utsmykning har på mange måter gitt grunnlaget for tilnavnet bygget har fått. Samtidig er det ikke mange slike hjørnegårder i jugendstil igjen i Trondheim, noe som gjør at bygget blir ekstra spesielt.¹⁶

Den 27 august 2022 oppsto det en brann i Elgsetergate 30B. Brannen hadde muligens et stort skadeomfang. Om bygget skal rives eller bevares har etter brannen ikke forandret seg noe. Bakgrunnen til det er et vedtak som fylkeskommunen viser til om at bygget skal bevares som tas utgangspunkt i bevaring av videre utvikling av Elgsetergate. Brannen hadde en trussel i forhold til hvilket omfang den hadde, som kunne påvirke byggets eksistens. Fylkeskommunen hadde befaringer på bygget og kunne konkludere med at mye ved bygget var berget etter brannen. Fylkeskommunen beskriver den bygningsmessige autentisitet som er igjen etter brannen som overaskende god. Dette innebærer deler av bygget som ble berget med trappeløp, vinduer, fasadeuttrykket og mindre detaljeringer. Med fylkeskommunens erfaringer fra tidligere, er andre jugendbygg blitt istandsatt av liknende branner, slik at det faktisk også er mulig å restaurere Jugenddronninga.¹⁷

Ved å bevare Jugenddronninga bidrar det til en bærekraftig bruk av materialer som allerede eksisterer, som igjen er med på å oppfylle klimaspørsmål sett i lys av det grønne skiftet. Tar man utgangspunkt i det som er igjen etter brannen men samtidig skifter ut en hel del som gikk tapt vil man også kunne oppleve en stor bruksverdi av bygget. Får man fjernet det som er skadet og tar utgangspunkt i det som er i stand til å brukes på nytt, så finnes det grunnlag for å benytte bygget igjen til mange ulike formål. Ifølge fylkeskommunen som eier så er de avhengig av at det kommer en ny eier inn med økonomiske muligheter til å ivareta bygget og skape en form for næring der. Videre beskriver fylkeskommunen at en privat eier ikke kan gjøre hva som helst med bygget på bakgrunn av at kommunen har vedtak om at det skal bli ivaretatt slik det står. Dermed har Trondheim kommune den overordnede myndigheten, men Trøndelag fylkeskommune har en rådgivende rolle med tanke på at bygget er regionalt viktig.

¹⁶ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

¹⁷ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

Fylkeskommunen beskriver bygningen som en del av et kulturmiljø med sitt særpreg som ungdombygg. Selve nytteverdien og bruksverdien av å bevare bygget blir beskrevet som stor med tanke på at arkitekter kan lage ulike løsninger for bygget innvendig ved en restaurering.¹⁸ Løsninger rundt byggets bruksverdi kan bidra til å huse ulike virksomheter som bolig, kafe eller andre funksjoner som er til nytte for samfunnet.

Selv om både riksantikvar og fylkeskommunen vil bevare en verneverdig bygning som Jugenddrønninga i Elgsetergate 30B så er det også politiske ønsker som kan komme i konflikt. Et eksempel på dette er kommentaren til forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp).¹⁹ Ola Borten Moes kommentar ble lagt ut på hans facebook side men som VG gjenga i sin artikkel. Hans sitat lyder følgende :«Vel. Brann er aldri trivelig. Men det ser heldigvis ut til at ingen er skadd. Videre burde denne gården etter mitt skjønn vært revet for lenge siden for å sikre skikkelig tilkomst til byen sørfra og levelige forhold for de som bor i Elgeseter gate. Noe jeg også stemte for når saken var oppe i Bystyret. Så dette er ingen katastrofe, men en mulighet til å realisere fornuftig og miljøvennlig byutvikling. Om byens offentlighet går av skaffet for dette, ledet an av snakkekassen i den største lokalavisen, har vi fått vår egen versjon av hysteriet rundt hvalrossen Freya. »²⁰

Kommentaren til Ola Borten Moe kan representere en politikers mening om forbedringer knyttet til byutviklingen. Fra en politikers ståsted kan det være økonomiske og andre interesser som ligger til grunn bak en slik kommentar. Det at Borten Moe ønsker å rive bygget for å etablere en bredere vei inn til byen er en løsning som kan skape utvikling med tanke på bedre flyt på bilveien fra sør. Ser man fra en politikers ståsted så vil det å rive Jugenddrønninga skape mange muligheter til å etablere noe nytt. Den økonomiske gevinsten ved å bygge et nytt bygg eller tilføre en vei, kan skape en mer moderne by, som igjen er utviklende i en retning. I et byutviklingsperspektiv er Trondheim en storby med 190 000 innbyggere og 30 000 studenter. Innenfor byutvikling beskriver Trondheim kommune behovet for skoler, barnehager, gode transportforbindelser, friluftsliv og lett tilgang til rekreasjon.²¹ Det å rive Jugenddrønninga for å etablere en bredere vei kan dog skape grobunn for mere støv og eksos i sammenheng med flere felt for biler, noe som kan ødelegge

¹⁸ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

¹⁹ Regjeringen.no. (u.d.). Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe.

²⁰ Vg.no. Kommentar Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe

²¹ Trondheim Kommune, 2021

attraktiviteten i Elgsetergate. Ett nytt oppført bygg der Juggendronninga står i dag kan i tillegg bli lite bærekraftig med tanke på nye materialer og ressurser rundt bygging.

I 2019 ble det lagt fram en forskningsrapport fra NIKU og SINTEF som viser til bærekraft. Forskningsrapporten viser at man kan oppnå bærekraftige bygg ved at man restaurerer og oppgraderer verneverdige bygg. Ifølge SINTEF er det forsket lite rundt bevaring av verneverdige bygg, men gevinsten av bevaring og gjenbruk kan gi et grønt fortrinn opp imot klimautfordringene. Den eksisterende bygningsmassen som verneverdige bygg og fredete bygninger har, kan gi en fordel om man prioriterer gjenbruk og restaurering. Hvordan man velger å forvalte den eksisterende bygningsmassen kan bli en viktig brikke i en bærekraftig byutvikling. Oppgradering og forvaltning av en verneverdig bygning blir dermed avgjørende. Dette krever samarbeid mellom myndigheter, fagfolk og eiere av en verneverdig bygning. Ifølge SINTEF så vil 80% av nåværende bygninger stå etter 2050. Samtidig vil 10% av denne bygningsmassen være bygget før 1900. Det at 10% av bygninger fra før 1900 består etter 2050 viser til at man må ivareta den eldre bygningsmassen som bringer med seg mye historisk verdi, men også muligheter for gjenbruk. Hvis ikke kan den forsvinne for godt.²²

I motsetning til dette blir det i dag brukt enorme ressurser på nybygg med ulike materialer som er negativt for klima. Dette innebærer både produksjon og frakt av disse materialene. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at 24% av klimagassutslippene i Norge kommer fra industrien. I 2021 var utslippene fra industrien utenom olje- og gass på 11,7 milliarder tonn CO₂ ekvivalenter. Aluminium og ferrolegeringer produksjon bidrar til de største utslippene. Disse materialene brukes blant annet i nye byggkonstruksjoner som armering.²³ Med dette i tankene så har verneverdige og fredete bygninger fått stempelet på seg som miljøversting, noe som man kan tyde ut ifra Ola Borten Moes kommentar som ble sitert i VG. Jugendronninga i Elgsetergate 30B blir sett på som et hinder istedenfor en mulighet til å sette klima og bærekraft i fokus.²⁴ Selv om nybygg oppnår høyere energisparing enn gamle verneverdige bygg så kan det bli gjort tiltak for å endre dette. Bærekraft vil i framtiden utvikle seg og da kan vernede bygninger være en mulighet. Et eksempel på dette er jobben EU gjør for å standardisere arbeidet innen energieffektivisering av verneverdige bygninger, som igjen

²² SINTEF, 2019

²³ Miljødirektoratet, 2022

²⁴ SINTEF, 2019

kan få stor påvirkning på lovgivningen som blir lagt i tiden som kommer.²⁵ SINTEF og NIKU sin forskningsrapport rundt bevaring og gjenbruk av verneverdige bygg kan vise seg å være en viktig faktor i det grønne skiftet som går under prioriteringene fra stortingsmeldingen i 2020.

Utover hva som går på bærekraftig utvikling, så er det også historiske verdier som hadde gått tapt om Jugenddronninga ble revet. Selv om bygget ikke ble revet, så oppsto det reaksjoner blant befolkningen i Trondheim etter brannen den 27. august 2022, noe som viser til den betydningen bygget har. Slik som Fylkeskommunen beskriver bygget, så har det en høy verdi av der den står som kulturminne og i sin kraft av representasjon for kulturmiljøet. Hva som hadde skjedd med gateløpet i Elgsetergate hvis bygget hadde forsvunnet for å utvide veien er uvisst. Andre bygg som ligger i området rundt er Studentersamfunnet, kaféer og sykehusområdet på Øya. I dag er dette et pent område med myke verdier i samspill med høghskoleparken, og gir et spesielt type miljø. Myke verdier refererer til aspekter ved byen som ikke direkte er knyttet til økonomisk eller materiell gevinst. Dette inkluderer blant annet grøntområder og parker. Fylkeskommunen beskriver de myke verdiene i området rundt Elgsetergate som byens pusterom i form av grøntområder og parker der befolkningen kan oppholde seg i uten stress fra omverdenen. Dersom Jugenddronninga og potensielt flere bygg i Elgsetergate fjernes for å utvide til en bredere veg, vil mye av bybildets innfartsåre bli endret, slik som fylkeskommunen beskriver det. Dermed blir mye av disse myke verdiene fjernet og området blir ikke like godt å oppholde seg i for beboerne og de som ferdes i området.²⁶

Fylkeskommunen tydeliggjør at ved å bevare og utvikle Jugendbygget, blir det et godt område å oppholde seg i. Samtidig er det utviklet planer for et nytt universitetsbygg bak Studentersamfunnet. Det fører til at det vil være hensiktsmessig å bruke de arealene man har fra før til boliger og andre miljø, som gir kvalitet i byutviklingen. Men ved utvikling av en betydelig tilkomst av veg i flere felt, så kan det gjøre at miljøet rundt studentersamfunnet blir endret til det verre. Samtidig når det er snakk om en miljøvennlig byutvikling som Borten Moe sikter til, er det mer hensiktsmessig å bevare gjennom bruk istedenfor å rive og utvikle noe som ikke gagnar bomiljøet eller miljøet generelt. Fylkeskommunen viser til at føringer fra byens miljøpakke er med på å legge vekt rundt hvilke løsninger som blir tatt i bruk. Dette kan

²⁵ Riksantikvaren, 2019

²⁶ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

medføre at endringene som blir ønsket fra politikere i byutviklingen handler om politiske motiver, hvorpå økonomi er en motivert faktor. Skulle man ende opp med å rive Jugenddrønninga, så kan det vitne om en dårlig langsiktighet ifølge fylkeskommunen. Dersom bygget rives for en bedre vei her og nå, er bygget borte for godt, og da vil man miste en kontinuitetsbærer som kilde til en viktig byutviklingsepoke. Kulturminner og gamle bygg på sin side har betydning for bokvalitet og psykisk helse. Dette belyses i rapporter om psykisk helse som fylkeskommunen viser til.²⁷

Ved å ivareta en gammel bygning så gir det mindre klimaavtrykk enn å rive gamle bygg for så å sette opp noe nytt. Det er kraftige klimaavtrykk ved å rive og bygge noe nytt på et område. Det at de fleste bygninger allerede er bygd kan være utgangspunktet for gjenbruk opp imot bærekraftsmålene. Gjenbruken av mesteparten av det man allerede har er hensiktsmessig med tanke på klima og bymiljø. Skulle man ha et næringsbygg som en del av byutviklingen, trenger man ikke å rive et Jugendbygg, men heller bygge næringsbygget en annen plass eller bruke bygget som allerede står der.²⁸

Fylkeskommunen beskriver rammeverk som kommuneplan og kommuneplanens arealdel som viktige faktorer for bevaring i byutviklingen. Bakgrunnen for dette er at man kan se på behov for å bevare og hva som må til for å utvikle næringsbygg for framtiden. Med tanke på Trondheim sentrum, er det en del av byen som er nøye regulert hvor man må være forsiktig med deler av byutviklingen.²⁹

3.1 Økonomiske vilkår

Skal verneverdige bygninger bli bevart, er økonomiske vilkår en viktig faktor. Prioriteringer rundt kulturminnene har på mange måter blitt en identitetsskaper i mange byer, og er en viktig del av utviklingen samfunnet befinner seg i. Tilretteleggingen av verneverdige bygninger og hva som angår forvaltning av bygningene, er regulert etter plan men er i tillegg styrt etter økonomi. En verneverdig bygning kan eksempelvis bidra til verdiskaping med tanke på

²⁷ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

²⁸ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

²⁹ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

opplevelser for turisme. Dette vil igjen generere oppmerksomhet. Verneverdige bygninger som ikke er i bruk eller prioritert vil kunne resultere i at de forfaller.

Økonomi og kunnskap rundt restaurering er viktig for å ivareta et eventuelt bygg. Hvis bygget er i ferd med å forfalle, vil økonomien i å renovere koste mye. Dermed er håndverkere som kan teknikkene for å ivareta bygget en viktig faktor, samtidig som man trenger arkitekter som kan tilpasse byggets behov. Alt dette krever økonomiske ressurser som den offentlige forvaltningen kan ha vanskeligheter med å gi tilskudd til. I 2004 ble Norsk kulturminnefond opprettet med formål om å besitte med hundre millioner kroner som skulle utdeles til ulike prosjekter hvert år. Denne tilskuddsordningen kunne gi prosjekter økonomiske midler for å ivareta kulturminner i større grad.³⁰ Kostnadene rundt renovering av kulturhistoriske bygninger vil kunne koste flere millioner kroner. I den sammenheng vil økonomisk støtte fra en tilskuddsordning ikke holde i større renoveringsarbeid, med tanke på at eksempelvis Norsk kulturminnefonds midler skal fordeles på flere formål. Tatt dette i betraktning kan privat eie av en bygning, sett i lys av at renoveringen rent økonomisk blir betalt av den private eieren med veiledning fra riksantikvar, kommune og fylkeskommune, være avgjørende for å ivareta bygg med mer omfattende renoveringsarbeid.³¹

Tilbake i 1972 vedtok antikvarisk utvalg i Trondheim å foreta en utvelgelse av bevaringsverdige bygninger, hvor ulik prinsipper ble brukt som utgangspunkt. Det ble beskrevet at bygningene har en variasjonsbringende og miljøskapende verdi som en viktig del av bybildet. Samtidig forteller bygningene om historien som går under levemåte og folks liv.³² Selv om disse prinsippene er beskrevet i 1972, så er de like eller kanskje mer viktige i dag med tanke på en by i vekst. Bygninger som har en original arkitektonisk verdi har høy verdi med tanke på bevaring. Står den verneverdige bygningen tom, kan den benyttes til andre formål som igjen gagnar samfunnet og kan generere økonomiske inntekter.³³

³⁰ Christensen, 2011. S 178

³¹ Regjeringen.no/norsk-kulturminnefond

³² Fasting 1978, S.17

³³ Fasting 1978, S.18

3.2 Britannia Hotel

Ved store renoveringsprosjekter i privat eie, er ikke støtte fra Norsk kulturminnefond tilstrekkelig. Da er behovet for en eier med økonomiske muligheter viktig for å kunne rehabilitere et vernet bygg. I motsetning til Jugenddrønninga i Elgsetergate 30B, opplever Britannia Hotel en langt høyere prioritering økonomisk. Bakgrunnen til dette er at Britannia Hotel er del av en annen type byutvikling i Trondheim, som angår klassesamfunn. Fylkeskommunen beskriver Jugenddrønninga på sin side som et bygg i høykonjunktur med tidligere funksjon som privat bolig og utleie til studenter. Ser man derimot på Britannia Hotel, så er det en overnattingsplass for handel, næring og andre tematiske grupper. Britannia i sin helhet ble sett på som det viktigste og flotteste hotellet nord for Dovre, som representerte en interesse for besøkende i Trondheim. Representasjonen som bygget bragte med seg var en viktig faktor for besøkende. Hotellet hadde en slik status at celebre gjester som de Kongelige valgte å bo der under sine opphold i byen.³⁴

Hotellets navn har i all tid innehatt navnet Britannia. Dette sier noe om en slags storhet som kulturminne og om hvilke målgrupper hotellet hadde. På slutten av 1800-tallet begynte turismen for fullt, hvorpå briter kom til Norge for å klatre i fjell og oppleve naturen. Utviklingen i samfunnet på den tiden gjorde at behovet for et staselig hotell i Trondheim ble til, der inspirasjonen kan ha blitt hentet fra store flotte hoteller rundt om i Europa. Britannia som hotell har i følge fylkeskommunen hatt en særskilt posisjon opp igjennom historien som en representasjonsbolig. Det kan man se ut ifra alle store arrangementer og ulike markeringer som ble arrangert, og som igjen viser den prioriteten bygget hadde. Under 2. Verdenskrig ble hotellet brukt som hovedkvarter av den tyske okkupasjonsmakten som huset tyske offiserer. Senere utover på 1900-tallet ble selve symbolverdien på bygget stor med tanke på et klasseskille i byen. Kun de rikeste og fasjonable menneskene hadde råd til å bo der. Ser man på dagens samfunn, forbinder man hotellet med eksklusivitet og som en tradisjonsbygger.³⁵

Trondheim fylkeskommune beskriver interessen rundt hotellet ved å henvise til en historie fra prosjektlederen for selve renoveringsprosessen av hotellet i 2016. Han ble stoppet av folk på gaten fordi engasjementet rundt hotellet var stort, og folks generelle ønske var å bevare

³⁴ Britannia.no. Britannia Hotel 150 år.

³⁵ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

hotellet slik det har vært. Dette forteller noe om betydningen og posisjon hotellet har hatt for folk flest. Norge har vært et klassesamfunn og dette er noe Britannia hotel på mange måter representerer.

Verdien av å bevare bygget er videreføring av en drift og en historie som har eksistert over mange år. Samtidig som driften av hotellet trekker med seg interesse fra store deler av verden, og løfter den historiske identiteten i Trondheim. Trondheim Fylkeskommune beskriver målsettingen med renoveringsarbeidet rundt Britannia med hovedfokus på å bringe hotellet tilbake til sin storhet. Dette har hotellet lyktes med selv om fylkeskommunen har vært uenig i enkelte vernefaglige grep. Arkitekturen rundt Britannia er flott med en høyreist bygning i jugendstil og en langstrukkede fasade som er eksklusivt utført i utforming med materialbruk. Bygget ble midlertidig fredet av Trøndelag fylkeskommune før renoveringsprosessen, slik at fylkeskommunen kunne ha kontroll på situasjonen og sikre byggets kulturhistoriske verdier.

Dialogen mellom eierens ønsker og kravene fylkeskommunen stilte til bevaring ble noe utfordrende. Fra før av hadde ikke bygget noe vern, og dermed sendte fylkeskommunen et brev om at bygget var midlertidig fredet før renoveringen. Dermed måtte renoveringsarbeidet forholde seg til fylkeskommunen som en myndighet knyttet opp imot vern. Da måtte renoveringsarbeidet søke om dispensasjon og fylkeskommunen brukte vedtaket som grunnlag for vurdering av dispensasjonen i sin helhet. Denne formaliserte prosessen ga fylkeskommunen kontroll over arbeidet rundt vern av kulturminner i og rundt bygget. Vedtak som fylkeskommunen utførte ble klaget på og dermed gikk arbeidet over til riksantikvaren, som er myndigheten over fylkeskommunen. Her ble det gjort et omgjøringsvedtak, som tilsier at riksantikvaren tok over noen ansvarsområder som fylkeskommunen hadde i sammenheng med renoveringen av Britannia.³⁶

Britannia hotel har ifølge fylkeskommunen klart å bevare og styrke statusen sin etter oppussingen som ble ferdig i 2019. Tiltrekkingen av folk som kun kommer til Britannia hotel er eksisterende, der de besøkende kommer til hotellet fordi det er et fasjonabelt og eksklusivt kulturminne. De besøkende kommer også for å se andre kulturminner som eksempelvis Nidarosdomen, Bakklandet og Munkholmen. Men selve nytteverdien av å ha et slikt hotell gjør at det kan generere flere besøkende som igjen får sett andre kulturminner i byen. Dette

³⁶ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

medfører at kulturminnene spiller inn på hverandre for en felles historisk verdi i bybildet. Dermed er en god kulturminneforvaltning rundt verneverdige bygg også en god samfunnsøkonomi for byen. Merverdien av en kulturhistorisk bygning som Britannia er stor, med et historisk sus over seg som besøkende trakter etter å oppleve. Dette kan være med på å gi verdi på flere områder enn det økonomiske.³⁷

Trondheim fylkeskommune beskriver tilstanden til Britannia Hotel som veldig dårlig da Odd Reitan kjøpte bygget i 2015, der omfanget bragte med seg sopp, råte og tydelig svekkede konstruksjoner i bygget. Situasjonen til bygget var så kritisk at det omtrent kunne ha falt sammen. Dermed måtte det store økonomiske midler til, og eneste mulighet var en privat eier. Etter 3 år med renovering ble kostandene tilsammen rundt 1,2 milliarder kroner. Summen viser til hvor dårlig tilstanden til bygget var, men også lysten fra eier Odd Reitan sin side til å eie og bygge opp en kulturminneskatt som hotellet er. Støtte fra Norsk kulturminnefond hadde dog ikke vært tilstrekkelig når det er snakk om en renovering i milliardklassen. Dermed er private aktører med økonomiske muligheter nødvendig, samtidig som vern og oppfølging fra det offentlige blir viktig. Bevaringen av bygget skapte en stor historisk verdi, men også bærekraft i form av at store deler av bygget fortsatt står slik det har vært fra tidligere. Alt som ikke kunne gjenbrukes ble skiftet ut, samtidig som mye av fasaden og arkitekturen innendørs ble gjenbrukt hvis det var i god og forsvarlig stand.³⁸

3.3 Forvaltningsorgan

For at man skal opprettholde en god kulturminneforvaltning på landsbasis så fordrer det at systemet for å ivareta forvaltningen er bygget opp. Ser man på Norge i dag så er klima- og miljøverndepartementet den overordnede myndigheten ovenfor kulturminnenes forvaltning. De skal ivareta blant annet kulturminner og kulturmiljøer med bakgrunn i at de innenfor dette arbeidsområdet er et politisk overhode.³⁹ Under tilknytning til Klima- og miljøverndepartementet befinner Riksantikvaren seg med en fungerende rolle som en spesialisert avdeling innenfor fagfeltet. Riksantikvaren er det faglige direktoratet for de regionale utøvende instansene som befinner seg i landet. En av de regionale instansene under

³⁷ Personlig intervju med Trøndelag fylkeskommune 10 mars 2023

³⁸Toftaker, J. & Sae-Khow, N. NRK.no.

³⁹Holme, 2005. S 136

riksantikvaren er fylkeskommunen, som på en selvstendig måte utfører oppgavene på vegne av staten på det regionale plan.⁴⁰

Trøndelag Fylkeskommunes rolle knyttet til bevaring og forvaltning innebefatter et stort omfang. Som fylkeskommune er det to roller som utøves, både som myndighet og regional samfunnsutvikler. Myndigheten som fylkeskommunen har er knyttet til å bevare og forvalte kulturmiljø og legger til rette for en bærekraftig utvikling. Dette medfører førstelinjeansvar i en rekke oppgaver etter kulturminneloven på fredete bygninger, automatisk fredete kulturminner, dispensasjonsmyndighet for arkeologi og andre ulike myndighetsområder. Samtidig har fylkeskommunen som helhet en viktig rolle innenfor arealplanlegging med en egen seksjon som jobber med akkurat dette. Seksjonen for kulturminner i Trøndelag fylkeskommune er en regional myndighet som gjør at det gir mer ansvar.⁴¹

⁴⁰ Holme, 2005. S 136

⁴¹ Personlig intervju av Trøndelag fylkeskommune 10. Mars 2023

4.0 Konklusjon

For å oppsummere denne oppgaven så er forvaltningsorgan som klima- og Miljøverndepartementet, Riksantikvaren og Fylkeskommunen en grunnleggende faktor for oppfølgingen av bevaring. Samtidig er Stortingsmeldingen med på å legge grunnlaget for et overordnet viktig mål som skal bli prioritert rundt kulturminneforvaltningen. Utover dette så må økonomiske virkemiddel på plass for å forvalte en verneverdig bygning. Støtteordningen fra Norsk kulturminnefond er viktig økonomisk for private eiere av et verneverdig bygg, men denne økonomiske støtten er ikke alltid tilstrekkelig i større renoveringsarbeid. Dermed må private aktører med økonomiske muligheter komme til, for å kunne istandsette et forfallent bygg slik som eksempelvis Britannia Hotel var da Odd Reitan kjøpte det, og som Jugenddronninga står i dag. FN belyste i sin rapport at Norge burde bruke flere midler rundt forskning på det grønne skiftet, og ved det, gjøre industrien mere klimavennlig og bærekraftig. Deretter har det kommet en forskningsrapport fra NIKU og SINTEF som viser at man kan oppnå bærekraftige bygg ved at man restaurerer og oppgraderer verneverdige bygg. Bygningsmassen som allerede eksisterer i verneverdige bygg og fredete bygninger har et fortrinn om man prioriterer gjenbruk og restaurering. I motsetning til dette blir det i dag brukt enorme ressurser på nybygg med ulike materialer som er negativt for klimaet. Det å bevare og restaurere Britannia hotel og Jugenddronninga i størst mulig grad kan vise seg som viktig for å redusere klimagassutslippene innenfor industri og infrastruktur. Dermed oppnår man bærekraft i klimaproblematikken og en viktig retning i det grønne skiftet, noe som en god forvaltning av en verneverdig bygning kan bidra til. Bevaringen av verneverdige bygninger som Jugenddronninga og Britannia Hotel bidrar også til historisk verdi innenfor sin representasjon for jugendarkitekturen, men også som en viktig representant for samfunnshistorien til Trondheim.

Litteraturliste

Britannia.no. (2020, 06 12). Britannia Hotel 150 år.
<https://britannia.no/collector/britannia-hotel-150-ar>

Christensen, A.L. (2011). *Kunsten å bevare: Om Kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Pax Forlag

Fasting, L. (1978). *Trondheims bybilde: Innstilling fra antikvarisk utvalg Trondheim kommune: 1976* (2.utg.). Fjellanger Widerøe A/S.
<https://www.nb.no/items/c38f8f26f8cd54b8bc2da6f9bf363355?page=0>

FN-Sambandet. (2021, 10 28). *Bærekraftig utvikling*. Hentet fra
<https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>

FN-Sambandet. (2023, 01 31). *Industri, Innovasjon og infrastruktur*. Hentet fra
<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/industri-innovasjon-og-infrastruktur>

Holme, J. (Red.). (2005). *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. (2. utg.). Økokrim

Ingvild Stuvøy, G. T.(2022) *En smak av forskning*. (1. Utgave). Cappelen damm

Miljødirektoratet. (2022). *Miljøstatus*. Hentet fra Klimagassutslipp fra industrien i Norge:
<https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/klima/norske-utslipp-av-klimagasser/klimagassutslipp-fra-industri/>

Regjeringen.no. (u.d.). *Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe*. Hentet fra Kunnskapsdepartementet den 15. Mars 2023.
<https://www.regjeringen.no/no/dep/kd/org/forsknings-og-hoyere-utdanningsminister-ola-borten-moe/id2877321/>

Regjeringen.no. (u.d.). *Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe*. Hentet fra Kunnskapsdepartementet den 15. Mars 2023.
<https://www.regjeringen.no/no/dep/kd/org/forsknings-og-hoyere-utdanningsminister-ola-borten-moe/id2877321/>

Riksantikvaren. (2019, 09 17). *Riksantikvaren.no*. Hentet fra Bærekraft og kulturminnevern: <https://www.riksantikvaren.no/baerekraft-og-kulturminnevern/>

SINTEF. (2019, 09 2). *Sintef.no*. Hentet fra Verneverdige bygg kan bli en bærekraftig ressurs : <https://www.sintef.no/siste-nytt/2019/verneverdige-bygg-kan-bli-en-baerekraftig-ressurs/>

Toftaker, J. & Sae-Khow, N. NRK.no. (2019, 03 31). Har bladd opp over én milliard for å pusse opp ikonisk luksushotell. <https://www.nrk.no/trondelag/na-apner-hotellet-britannia--har-kostet-over-en-milliard-a-renovere-1.14497460>

Trondheim Kommune. (2021). *Byutvikling*. Hentet fra <https://www.trondheim.kommune.no/aktuelt/om-kommunen/organisasjonen/byutvikling/>

Trøndelag Fylkeskommune, fysisk intervju hos fylkeskommunen den 10. Mars 2023

Offentlig publikasjon

Meld. St. Nr. 16 (2019-2020). Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold. Klima- og Miljødepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-16-20192020/id2697781/>

Meld. St. Nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner- verdier som skal tas vare på og brukes. Klima- og Miljødepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2004-2005-/id406291/?ch=1>

St. Meld. Nr. 39 (1986-1987) Bygnings- og fornminnevernet. Miljødepartementet.

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1986-87&paid=3&wid=c&psid=DIVL437>

